

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

प.सं. : २०८०/०८१

च.नं. : १७९

मिति : २०८०/०६/२३

विषय : राय सुझाव तथा पृष्ठपोषण प्रदान गरिदिनुहुन ।

श्री शिक्षासम्बद्ध सरोकारवालाज्यूहरु

यस केन्द्रले शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासको दायरालाई फराकिलो बनाउँदै शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउन शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ मा समसामयिक परिमार्जनपश्चात लुम्बिनी, चितवन र काठमाडौंमा शिक्षासम्बद्ध सरोकारवालाहरुको उपस्थितिमा कार्यशाला आयोजना गरी परिमार्जित मस्यौदामाथि छलफल गराई उक्त कार्यशालाबाट प्राप्त राय सुझाव तथा पृष्ठपोषणलाई समेटेर तयार गरिएको शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ (परिमार्जित पहिलो संस्करण, २०८०) को मस्यौदा यसैसाथ संलग्न छ । उक्त मस्यौदा प्रारूपको अध्ययन गरी रचनात्मक राय सुझाव तथा पृष्ठपोषण देहायको इमेल ठेगानामा ७ दिन भित्र उपलब्ध गराइदिनुहुन हार्दिक अनुरोध छ ।

देहाय

इमेल ठेगाना : adhikarijagan9@gmail.com

जगन्नाथ अधिकारी
प्राविधिक अधिकृत

माननीय मन्त्रीस्तरको मिति २०८०/ / को निर्णयबाट स्वीकृत

शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप

२०७२

(परिमार्जित पहिलो संस्करण २०८०/ /)

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक :

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार : प्रकाशकमा

पहिलो संशोधन: वि. स. २०८०

मुद्रण:

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको लिखित स्वीकृतिबिना व्यापारिक प्रयोजनका लागि यसको पूरै वा आंशिक भाग हुबहु प्रकाशन गर्न, परिवर्तन गरेर प्रकाशन गर्न, कुनै विद्युतीय साधनमा उतार्न वा अन्य अभिलेख राख्न र प्रतिलिपि निकाल्न पाइने छैन ।

प्राक्थन

नेपालले विगत लामो समयदेखि शिक्षक पेसागत विकासका माध्यमबाट गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित गरी बालबालिकाको सिकाइमा बढोत्तरी ल्याउन यससम्बन्धी नीतिगत, कानुनी, संरचनागत र कार्यक्रमगत व्यवस्थाहरू गर्दै आएको छ । शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ बमोजिम विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूका लागि एक महिने प्रमाणीकरण पेसागत विकास तालिम र छोटो अवधिका पाँच दिने कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको अवस्था छ । यस प्रारूपले शिक्षक पेसागत विकासका लागि शिक्षक तालिममा जोड दिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, हाल सञ्चालित विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाका प्रावधान, सङ्घीय संरचनाअनुरूपको कार्य जिम्मेवारी र शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउनुपर्ने वर्तमानको आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दा शिक्षक पेसागत विकासका लागि शिक्षक तालिममा मात्र सीमित हुन नहुने देखिन्छ । तसर्थ सङ्घीयताको मर्मअनुरूप सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखि माध्यमिक तहसम्म कार्यरत शिक्षकको पेसागत विकासको आयामलाई फराकिलो बनाउँदै पेसागत दक्षताका अवसरहरू बढीभन्दा बढी उपलब्ध गराउन आवश्यक भएको हुँदा विद्यमान शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ मा परिमार्जन गर्न आवश्यक भएकाले यस प्रारूपलाई परिमार्जन गरिएको हो ।

यस परिमार्जित संस्करणको मुख्य उद्देश्य शिक्षक पेसागत विकासको आयामलाई फराकिलो बनाउँदै निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासका अवसरहरूमा सबै शिक्षकको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्दै विद्यार्थीको सिकाइ सहजीकरण गर्ने सिप तथा दक्षताको विकासमार्फत शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा बढोत्तरी ल्याउनु रहेको छ । यस परिमार्जित प्रारूपमा निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासका विभिन्न विधिहरू, जस्तै— सेवा प्रवेश तालिम, शिक्षक मेन्टरिङ, एक महिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम, कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम, पाठ अध्ययन, कार्यमूलक अनुसन्धान, स्वनिर्देशित सिकाइ, सिकाइ सञ्जाल निर्माण आदि र तिनको प्रभावकारी कार्यान्वयनको तरिका र जिम्मेवार निकायको भूमिका, प्रमाणीकरण आदि पक्षहरूलाई समावेश गरिएको छ ।

प्रस्तुत शिक्षक पेसागत विकास प्रारूपको परिमार्जन कार्यका लागि रूपन्देही, चितवन र काठमाडौँमा शिक्षा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूको उपस्थितिमा परामर्श कार्यशाला सञ्चालन गरिएको थियो । उक्त कार्यशालाका सहभागीहरूबाट प्राप्त रचनात्मक पृष्ठपोषण तथा सुझावहरू र विज्ञ शिक्षाविद्हरूबाट

प्राप्त सल्लाहसमेतलाई समेटी यस प्रारूपलाई परिमार्जन गरिएको छ । यस प्रारूपको परिमार्जनका क्रममा रचनात्मक सुझाव तथा सल्लाह प्रदान गर्नुहुने सबै शिक्षा सम्बद्ध सरोकारवालाहरू, विज्ञ महानुभावहरू र परिमार्जनमा खटिनुहुने शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रका कर्मचारीहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

यस प्रारूपमा समसामयिक सुधार ल्याउनका लागि सम्बद्ध सरोकारवालाहरू एवम् विज्ञ महानुभावबाट केन्द्र सदैव रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दछ ।

महानिर्देशक

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

विषयवस्तु

विषयवस्तु		पृष्ठ सङ्ख्या
परिच्छेद १ :	प्रारम्भिक	१
परिच्छेद २ :	शिक्षक पेसागत विकासका आधारहरू	२
परिच्छेद ३ :	शिक्षक पेसागत विकासका विधिहरू	३
परिच्छेद ४ :	विभिन्न सरोकारवाताहरूको भूमिका	४

DRAFT

परिच्छेद १ : प्रारम्भिक

१. पृष्ठभूमि

गुणस्तरीय शिक्षा मूलतः गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइमा भर पर्छ । यसका लागि पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका सिकाइ उपलब्धिहरू विद्यार्थीहरूमा हासिल गराई उनीहरूको संज्ञानात्मक विकास, प्रतिस्पर्धी, अनुकूलन र उत्पादनशील क्षमता, संवेगात्मक र मनोवैज्ञानिक उत्थानशीलता विकास र विस्तार गर्नु पर्छ । पेसागत रूपमा योग्य, दक्ष, क्षमतावान, अभिप्रेरित र उच्च मनोबलयुक्त शिक्षकबाट नै गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित हुन सक्छ । शिक्षणसिकाइका लागि शिक्षकको तयारी, विद्यार्थीमैत्री सिकाइ वातावरण, विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधि र सक्रिय सिकाइ क्रियाकलापहरूको प्रयोग, विषयवस्तुअनुरूपको शिक्षणसिकाइ सामग्रीहरूको प्रयोग, विद्यार्थीहरूको वैयक्तिक सिकाइ कठिनाइहरू पहिचान गरी सुधारात्मक शिक्षण आदिले शिक्षणसिकाइमा गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्न सहयोग पुर्याउँछन् । यसका लागि शिक्षकलाई पेसागत विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुन आवश्यक हुन्छ । शिक्षक पेसागत विकासका लागि नेपालले विगत लामो समयदेखि नीतिगत, कानुनी, संरचनागत र कार्यक्रमगत व्यवस्थाहरू गर्दै शिक्षक तालिम, स्वाध्ययन अभ्यास आदिलाई कार्यान्वयनमा ल्याएको अवस्था छ ।

शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ ले शिक्षकको पेसागत विकासका लागि खासगरी एक महिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम र पाँच दिने कस्टमाइज्ड पुनर्ताजगी शिक्षक तालिम, यसको सञ्चालन प्रक्रिया र प्रमाणीकरणलाई समेटेको अवस्था छ । यसकै आधारमा प्रदेशका शिक्षा तालिम केन्द्रहरूबाट प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम र कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् भने शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय तहहरूबाट कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम सञ्चालन हुँदै आएको अवस्था छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले शिक्षक पेसागत विकास तालिमको प्रारूप विकास गर्ने, तालिमका पाठ्यक्रम विकास गर्ने, नमुना तालिम सामग्री विकास गर्ने, प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने, तालिमको प्रमाणीकरण गर्ने आदि कार्यहरू गर्दै आएको छ । विद्यमान नीतिगत व्यवस्था, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, हाल सञ्चालित विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाका प्रावधान, सङ्घीय संरचनाअनुरूपको कार्य जिम्मेवारी र वर्तमानको आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दा शिक्षक पेसागत विकासका लागि शिक्षक तालिममा मात्र सीमित हुन नहुने देखिन्छ । नेपालको

संविधानले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई सुम्पेको छ । शिक्षक पेसागत विकासमा पनि स्थानीय तहको भूमिकालाई उच्च महत्त्वका साथ हेरिन्छ । तसर्थ सङ्घीयताको मर्मअनुरूप सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखि माध्यमिक तहसम्म कार्यरत शिक्षकको पेसागत विकासको आयामलाई फराकिलो बनाउँदै पेसागत दक्षताका अवसरहरू बढीभन्दा बढी उपलब्ध गराउन आवश्यक भएको हुँदा विद्यमान शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ मा परिमार्जन गर्न आवश्यक भएकाले यस प्रारूपलाई परिमार्जन गरिएको हो ।

यस परिमार्जित संस्करणको मुख्य उद्देश्य शिक्षक पेसागत विकासको आयामलाई फराकिलो बनाउँदै निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासका अवसरहरूमा सबै शिक्षकको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्दै पेसागत विकास कार्यक्रमबाट सिकेका शिक्षण सिपको प्रयोग गरी कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउने र अन्ततोगत्वा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा बढोत्तरी ल्याउनु रहेको छ । यस परिमार्जित प्रारूपमा शिक्षक तालिमलगायतका निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासका विभिन्न विधिहरू र तिनको प्रभावकारी कार्यान्वयन, प्रमाणीकरण, समकक्षता निर्धारण आदि पक्षहरूलाई समावेश गरिएको छ ।

२. शिक्षक पेसागत विकासको विगतको अभ्यास

नेपालमा शिक्षक पेसागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले वि.स. २०५० सालमा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनासँगै केन्द्रमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र त्यसअन्तर्गत मुलुकको विभिन्न स्थानमा ९ ओटा प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्रहरू स्थापना भए । यसका साथै निम्नमाध्यमिक र माध्यमिक शिक्षकहरूको पेसागत क्षमता विकासका लागि केन्द्रमा माध्यमिक शिक्षा विकास केन्द्र र विज्ञान शिक्षा विकास एकाइहरू सञ्चालनमा थिए । माध्यमिक शिक्षा विकास केन्द्र शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रमा गाभिएपछि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रअन्तर्गतका शिक्षक तालिम केन्द्रहरू, अगुवा स्रोत केन्द्रहरू र स्रोत केन्द्रहरूमार्फत लामो तथा छोटो अवधिका शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आए ।

मुलुक सङ्घीय संरचनामा गएसँगै साविकको शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र साविकको शिक्षा विभागमा गाभिन गई उक्त विभाग शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा रूपान्तरण हुन पुग्यो । मुलुकभर सञ्चालनमा आएका सबै १०५३ ओटा स्रोतकेन्द्रहरू र ४६ ओटा अगुवा स्रोत केन्द्रहरू खारेज

भएका छन् । हाल स्रोतकेन्द्रहरूले सम्पादन गर्दै आएका कामहरू समेत स्थानीय तहले गर्नुपर्ने अवस्था छ । यसैगरी मुलुकका विभिन्न स्थानमा सञ्चालनमा आएका 'क' वर्गका ९ ओटा शिक्षक तालिम केन्द्रहरू र 'ख' वर्गका २० ओटा तालिम केन्द्रहरू समायोजन तथा खारेज भई प्रत्येक प्रदेशमा एक एकओटा मात्र रहने गरी हाल मुलुकभर जम्मा ७ ओटा प्रदेशस्तरीय शिक्षा तालिम केन्द्रहरू कायम भएका छन् । ती तालिम केन्द्रहरूले अनलाइन तथा अफलाइन विधिबाट एक महिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम (दुई चरणमा) र कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दै आएका छन् । आ व २०७९/०८० देखि कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय तहहरूबाट पनि सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०७३/०७४—२०७७/०७८) को अवधिमा शिक्षक पेसागत विकासका लागि निम्न अनुसारको व्यवस्था गरिएको थियो:

- (१) एक शिक्षकले पाउने ३० दिनको प्रमाणीकरण तालिम १५-१५ दिन गरेर दुई चरणमा सञ्चालन हुने
- (२) दुवै चरणका तालिमलाई १० दिनको पहिलो खण्ड र पाँच दिनको दोस्रो खण्ड गरेर दुई खण्डमा सञ्चालन हुने
- (३) दश दिनको पहिलो खण्डको तालिम तालिम प्रदायक संस्थाबाट आमनेसामने, अनलाइन तथा मिश्रित विधिबाट सञ्चालन हुने
- (४) दश दिनको तालिमपछि सहभागी शिक्षकले आफ्नै विद्यालयमा गएर अभ्यास शिक्षण वा अभ्यास कार्य गरी प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने र तालिम प्रदायक संस्थामा प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्ने यस कार्यलाई दोस्रो खण्डको पाँच कार्य दिन बराबरको सिकाइ अनुभव मानिने ।

३. शिक्षक पेसागत विकासको कार्यक्रमबाट प्राप्त सिकाइ तथा अनुभव

शिक्षक पेसागत विकासको लागि विगतमा विभिन्न प्रकारका तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको थियो तर शिक्षक पेसागत विकास (TPD) को अवधारणा औपचारिक रूपमा विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमबाट प्रारम्भ भएको हो । विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम र विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको अवधिमा शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट निम्नअनुसारका सिकाइ तथा अनुभव प्राप्त भएका छन् :

- (१) विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन प्रक्रिया पूर्ण रूपमा विकेन्द्रित रहेको । शिक्षकले सिप विकास गर्न चाहेको विषयवस्तुको

माग सङ्कलन गर्ने, मागको विश्लेषण गरेर बहुसङ्ख्यक शिक्षकबाट माग भएको विषयवस्तु पहिचान गर्ने, पहिचान भएको विषयवस्तुमा तालिम पाठ्यक्रम र अन्य तालिम सामग्री बनाउने, तालिम सञ्चालन गर्ने र विद्यालय भ्रमण गरेर शिक्षकलाई परेको समस्या बुझेर आवश्यक सल्लाह वा परामर्श दिने जस्ता नितान्त प्राविधिक कार्य स्थानीय तालिम प्रदायक निकायलाई मात्र जिम्मेवारी दिइएको थियो। विकेन्द्रीकृत मोडेलबाट तालिम सञ्चालन हुँदा तालिम सहभागितामूलक र अपनत्व बोध भएको पाइयो ।

- (२) विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमअन्तर्गत शिक्षक पेसागत विकास तालिमको संरचनामा सामान्य परिवर्तन गरी आमनेसामने खण्डको अवधि बढाई विषयवस्तुमा सघन छलफल हुने गरी सञ्चालनमा ल्याइएको थियो । पेसागत सिप विकासमा सहभागी हुने शिक्षकको सङ्ख्या अत्यन्त ठुलो रहेको। यसका लागि पूर्वाधार र मानवीय स्रोतको कमी रहेको। विगतमा सञ्चालनमा रहेका २९ ओटा शिक्षक तालिम केन्द्रहरू मुलुक सङ्घीयतामा गएसँगै प्रत्येक प्रदेशमा एक एक ओटा गरी जम्मा ७ ओटा मात्र शिक्षा तालिम केन्द्रहरू कायम रहन गएकाले शिक्षक तालिममा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको । आवश्यकताअनुसार तालिमको अनुगमन गर्न वा फलोअप सहयोग उपलब्ध गराउन र अभिलेख राख्न कठिनाई भएको ।
- (३) शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षक तालिम मात्र पर्याप्त हुँदैन । यो त शिक्षक पेसागत विकासको एउटा माध्यम वा विधि मात्र हो। तसर्थ शिक्षक मेन्टरिङ, कार्यशाला तथा गोष्ठी, स्वाध्ययन अभ्यास, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, सहपाठी कक्षा अवलोकन र छलफल, पाठ अध्ययन (Lesson study), कार्यमूलक अनुसन्धान आदिलाई पनि निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासका माध्यम वा विधिका रूपमा उपयोगमा ल्याउन अति आवश्यक देखिएको छ ।
- (४) शिक्षा तालिम केन्द्रबाट सञ्चालन हुने एक महिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम तथा कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम, शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका शिक्षकहरूको अभिलेखीकरण गर्ने, तालिमको प्रमाणीकरण गर्ने र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रसँग Memorendum of Understanding (MoU) गरी शिक्षा तालिम केन्द्रसँग समन्वय र सहकार्य गरी यस प्रारूपबमोजिमको मापदण्ड पूरा गरी गैरसरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालन

भएका शिक्षक तालिमको समकक्षता तथा प्रमाणीकरण कार्यलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यक भएको ।

उल्लिखित सिकाइ अनुभव, विद्यमान शिक्षाका नीतिगत व्यवस्था, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, हाल सञ्चालित विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाका प्रावधान आदिका आधारमा शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ मा आवश्यक सुधार र परिमार्जन गरी यो शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप तय गरिएको छ ।

DRAFT

परिच्छेद २: शिक्षक पेसागत विकासका आधारहरू

१. शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप विकासका आधार

शिक्षक सक्षमता प्रारूप, २०७२ ले शिक्षकका देहायका आठ ओटा सक्षमताहरू निर्धारण गरेको छः

- (१) विषयवस्तुको ज्ञान (Content knowledge)
- (२) शिक्षण सिकाइका तौरतरिकाको ज्ञान (Pedagogic knowledge)
- (३) बालबालिका/सिकारूको ज्ञान (Knowledge about children)
- (४) सिकाइ वातावरण तथा कक्षा व्यवस्थापन (Learning environment and classroom management)
- (५) सञ्चार तथा सहकार्य (Communication and collaboration)
- (६) निरन्तर सिकाइ तथा पेसागत विकास (Continuous learning and professional development)
- (७) कानुनी आधार तथा पेसागत आचारसंहिता (Legal back up and code of conduct)
- (८) सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (Information and Communication Technology)

शिक्षकहरूमा उल्लिखित सक्षमताहरू विकास गर्ने गरी यो शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप परिमार्जन गरिएको छ ।

पन्ध्रौँ योजना (२०७६/०७७-२०८०/०८१) ले विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने उल्लेख छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ अनुसार सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा निरन्तर पेसागत विकास कार्य सञ्चालन गर्ने उल्लेख छ । यस नीतिले स्थानीय तहले विद्यालयलाई केन्द्रविन्दु बनाएर शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकास कार्यक्रमहरू (कस्टमाइज्ड तालिम, कार्यशाला, सेमिनार, अवलोकन भ्रमण, प्रतिबिम्बन, शिक्षक नेटवर्क, सहकार्यात्मक रूपमा गरिने अनुसन्धान (Collaborative Research), मेन्टरिङ, कोचिङ आदि) सञ्चालन गरिने व्यवस्था गरेको छ । साथै सो नीतिमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासमा भएको तीव्र विकाससँगै तालिम दिने पद्धतिमा समेत परिमार्जन गरी आमनेसामने, विद्यालयमा आधारित, मिश्रित, अनलाइन तथा भर्चुअल पद्धतिबाट तालिम सञ्चालन गरिने उल्लेख छ ।

दिगो विकास लक्ष्य न. ४ : शिक्षा २०३० कार्यान्वयनको राष्ट्रिय प्रारूपअनुसार नेपालले सन् २०३० सम्ममा आधारभूत र माध्यमिक तहमा कार्यरत शत प्रतिशत शिक्षकहरूलाई न्यूनतम सङ्गठित शिक्षक तालिम प्रदान गर्ने लक्ष्य राखेको अवस्था छ ।

हाल सञ्चालित विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९/०८०-२०८९/०९०) ले पनि कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार ल्याई विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि बढाउन शिक्षक तालिममा मात्र सीमित नभई शिक्षक पेसागत विकासका आयामलाई फराकिलो बनाउँदै शिक्षक तालिमका साथै गोष्ठी तथा सेमिनार, शिक्षक मेन्टरिङ, शिक्षक सिकाइ समूह गठन, पाठ अध्ययन (Lesson study), कार्यमूलक अनुसन्धान आदिलाई जोड दिएको अवस्था छ ।

२. शिक्षक पेसागत विकासका उद्देश्य

- (१) शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउन शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षक तालिम लगायत विविध अवसरहरू विस्तार गर्दै तिनमा सबै शिक्षकको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसलाई आवश्यकतामा आधारित र व्यावहारिक बनाउनु
- (२) अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सिकाइ सहजीकरणका लागि सम्बन्धित शिक्षकहरूको पेसागत क्षमता विकासका लागि विशेष अवसर उपलब्ध गराउनु
- (३) शिक्षक पेसागत विकासका कार्यक्रमलाई आमनेसामने, अनलाइन तथा मिश्रित पद्धतिमा आधारित बनाई समकालिक र असमकालिक सिकाइका विधिहरूको प्रयोग गरी शिक्षकहरूमा पेसागत अनुकूलनता र उत्थानशीलता विकास गर्नु
- (४) शिक्षक पेसागत विकास तालिमको अभिलेखीकरण र प्रमाणीकरणलाई व्यवस्थित गर्नु
- (५) गैरसरकारी सङ्घसंस्थाबाट सञ्चालित शिक्षक तालिमको अभिलेखीकरणको कार्यलाई व्यवस्थित गर्नु
- (६) शिक्षक पेसागत विकासमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई जिम्मेवार बनाउनु

३. शिक्षक पेसागत विकासका आधार

- (१) शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले शिक्षक पेसागत विकास तालिम र कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिमका पाठ्यक्रम वा पाठ्यक्रम तथा तालिम सामग्री विकास गर्दा विद्यालय

शिक्षाको पाठ्यक्रम, शिक्षकका शिक्षण सिकाइसम्बन्धी वास्तविक आवश्यकता, प्रणालीको आवश्यकता आदिका आधारमा गरिने छ ।

- (२) विद्यालयमा गरिने परियोजना कार्य अभ्यासलाई प्रमाणीकरण शिक्षक तालिमको अभिन्न अङ्ग बनाइने छ ।
- (३) प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम र कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम सञ्चालनका लागि मापदण्ड विकास गरी सोका आधारमा प्रशिक्षक तयारी गरिने छ ।
- (४) शिक्षक पेसागत विकास तालिमलाई सहभागीकेन्द्रित, क्रियाकलाप र शिक्षण विधि तथा तौरतरिकाको अभ्यासमा आधारित बनाइने छ ।
- (५) शिक्षक पेसागत विकास तालिमलाई आमनेसामने वा अनलाइनमा आधारित बनाइने छ ।
- (६) शिक्षक पेसागत विकास तालिमलाई समकालिक, असमकालिक तथा मिश्रित विधिलाई प्राथमिकता दिइने छ ।
- (७) शिक्षक पेसागत विकासका लागि शिक्षक मेन्टरिङ, कार्यमूलक अनुसन्धान, शिक्षक सञ्जाल र सम्मेलन, पाठ अध्ययन (Lesson study) आदिलाई प्रभावकारी रूपमा उपयोगमा ल्याइने छ ।
- (८) शिक्षक पेसागत विकासमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाइने छ ।
- (९) शिक्षकको पेसागत विकासका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्र र शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय तहबिच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गरिने छ ।
- (१०) शिक्षक पेसागत विकासको तालिम सञ्चालनमा फ्लिपड मोडेलको (Flipped model) अबलम्बन गरिने छ ।

परिच्छेद ३ : शिक्षक पेसागत विकासका विधिहरू

१. सेवा प्रवेश तालिम

- (१) शिक्षक सेवा आयोगबाट नियुक्तिका लागि सिफारिस भई पदस्थापनाका लागि पठाइएका नवप्रवेशी शिक्षकहरूलाई शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट विकास गरिएको तालिम पाठ्यक्रममा आधारित भई एक महिना (३० कार्यदिन) को सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
- (२) एक महिने सेवाप्रवेश तालिमको १५ दिन अवधि आमनेसामने वा अनलाइन वा मिश्रित (Blended) विधिबाट र बाँकी १५ दिन अवधि विद्यालयमा आधारित हुने छ । यससम्बन्धी विस्तृत क्रियाकलापहरू सेवाप्रवेश तालिम पाठ्यक्रममा समावेश हुने छ ।
- (३) नवप्रवेशी शिक्षकहरूलाई पेसागत जिम्मेवारी, दायित्व र भूमिकाप्रति सचेत गराई शिक्षण पेसाप्रति नवीन र सकारात्मक सोच विकास गर्ने, सिकाइ सहजीकरण सिप विकास गर्ने, अपाङ्गता भएका र विभिन्न सिकाइ आवश्यकता भएका बालबालिकाको विकास तथा सिकाइमा सहजीकरण गर्ने सिप विकासको आधारको रूपमा यस तालिमलाई लिइने छ ।
- (४) सेवा प्रवेश तालिम प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रबाट प्रदान गरिने छ । तालिमको अभिलेख व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण गर्ने काम शिक्षा तालिम केन्द्रबाट हुने छ ।
- (५) प्रत्येक नवप्रवेशी शिक्षकले यो तालिम अनिवार्य रूपमा लिनुपर्ने छ ।

२. शिक्षक मेन्टरिङ

- (१) शिक्षकहरूबिचको पेसागत सम्बन्ध, सहकार्य र साझेदारीका रूपमा शिक्षक मेन्टरिङलाई लिई यसलाई शिक्षकको विद्यालयमा आधारित निरन्तर पेसागत विकासको महत्त्वपूर्ण माध्यमका रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।
- (२) शिक्षण पेसामा नवनियुक्त शिक्षकलाई सेवा प्रवेश तालिमपश्चात् अनुभवी र आफ्नो विषयक्षेत्रमा विज्ञ मेन्टरको मार्गनिर्देशनमा रहेर विषयसम्बद्ध आधारभूत शैक्षणिक सिपहरू (दैनिक पाठयोजना निर्माण, सहयोगात्मक सिकाइ वातावरण निर्माण, शिक्षण विधि तथा तरिकाको प्रयोग, विभिन्न सिकाइ आवश्यकता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ

- तथा विकासमा सहजीकरण गर्ने, सिकाइ सामग्री निर्माण तथा प्रयोग, विद्यार्थी सिकाइको लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कन आदि) विकासका लागि मेन्टरिड सहायता प्रदान गरिने छ।
- (३) तालिम प्राप्त, अनुभवी र विज्ञ मेन्टरबाट सहकार्यात्मक तथा सहयोगात्मक शैली अवलम्बन गरी मेन्टरिड सहायता सञ्चालन हुने छ । शिक्षक मेन्टरिडको अवधि ६ महिनाको हुने छ ।
- (४) शिक्षक मेन्टरिड कार्यविधिले निर्धारण गरेका मेन्टीमा हुनुपर्ने सक्षमता हासिल गर्ने गरी शिक्षक मेन्टरिड सञ्चालन गरिने छ ।
- (५) शिक्षक मेन्टरिड सञ्चालन कार्यविधि (Standard Operating Procedure) का आधारमा स्थानीय तहबाट शिक्षक मेन्टर छनौट, परिचालन र यससम्बन्धी आवश्यक अन्य व्यवस्था गरिने छ ।
- (६) शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट शिक्षा तालिम केन्द्रका प्रशिक्षक र रोष्टर प्रशिक्षकहरूको शिक्षक मेन्टरिडसम्बन्धी क्षमता विकासका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गरिने छ । शिक्षा तालिम केन्द्रबाट शिक्षक मेन्टरको क्षमता विकासका लागि तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
- (७) शिक्षा तालिम केन्द्रबाट स्थानीय तहमा कार्यरत शिक्षा अधिकृतहरूका लागि शिक्षक मेन्टरिडसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- (८) स्थानीय तहबाट विद्यालयका प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूका लागि शिक्षक मेन्टरिडसम्बन्धी अभिमुखीकरण सञ्चालन गरिने छ ।
- (९) शिक्षक मेन्टरिड सहायता प्रक्रिया शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले जारी गरेको कार्यविधिबमोजिम हुने छ ।
- (१०) मेन्टरिड सहायताबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि बढाउने शिक्षक र मेन्टरलाई विद्यालय तथा स्थानीय तहबाट सम्मान तथा पुरस्कृत गर्ने व्यवस्था हुने छ ।

३. एक महिने प्रमाणीकरण तालिम

(१) तालिमका आधार

- (क) प्रमाणीकरण तालिमलाई शिक्षक पेसागत दक्षता अभिवृद्धिका साथै वृत्ति विकासको अवसरसँग आबद्ध गरिने छ ।

- (ख) प्रमाणीकरण तालिमको सञ्चालन शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले विकास गरेको शिक्षक तालिम पाठ्यक्रमका आधारमा हुने छ। तालिम पाठ्यक्रम विकास गर्दा विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम, विषयगत शिक्षणका नयाँ विधि र तौरतरिकाहरू, विभिन्न सिकाइ आवश्यकता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ सहजीकरण गर्ने सिप, शैक्षिक अनुसन्धानका सुझावहरू र शिक्षकका आवश्यकतालाई आधार लिइने छ ।
- (ग) शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्ने प्रशिक्षकको क्षमता विकासका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने छ ।
- (घ) विद्यालयको पठनपाठनमा बाधा न्यूनीकरण गर्ने ध्येयले शिक्षा तालिम केन्द्रले सकेसम्म विद्यालय विदाको अवधि वा शैक्षिक सत्रको अन्त्य तथा नयाँ शैक्षिक सत्रको सुरुआतको समयलाई उच्च प्राथमिकता दिई प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्ने छन्।
- (ङ) स्थानीय तहबाट छनोट भएका सहभागीहरूलाई प्रदेशस्थित शिक्षा तालिम केन्द्रमार्फत प्रमाणीकरण तालिम सञ्चालन हुने छ ।
- (च) शिक्षण सेवामा प्रवेश गरेको ५ वर्षभित्र प्रमाणीकरण तालिम पाउने व्यवस्था गरिने छ ।

(२) तालिमको संरचना

- (क) प्रमाणीकरण तालिम ३० कार्य दिनको हुने छ।
- (ख) ३० कार्यदिनलाई १५/१५ कार्यदिन हुने गरी दुई खण्डमा विभाजन गरिने छ।
- (ग) पहिलो खण्डको १५ कार्य दिने तालिम आमनेसामने, अनलाइन तथा मिश्रित (Blended) पद्धतिमा आधारित भई समकालिक (Synchronous) र असमकालिक (Asynchronous) विधिहरूको प्रयोग गरिने छ ।
- (घ) दोस्रो खण्डको १५ कार्यदिने विद्यालयमा आधारित तालिमको क्रियाकलापहरू पहिलो खण्डको तालिम समाप्त भएको मितिले ६० दिनभित्र तल तालिकामा दिइएका कार्यहरू सम्पन्न गर्नुपर्ने छ र सम्पादन गरेका कार्यहरूको विस्तृत प्रतिवेदन तयार गरी शिक्षा तालिम केन्द्रले निर्धारण गरेको मितिमा अनिवार्य रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्नुपर्ने छ।

विद्यालयमा आधारित तालिमका क्रियाकलापहरू

क्र.स.	क्रियाकलाप	भार (कार्यदिन)
१	कम्तिमा दशओटा पाठयोजनासहित अभ्यास शिक्षण	३
२	शिक्षण सुधार योजना (Teaching Improvement Plan-TIP)	२
३	कार्यमूलक अनुसन्धान	२
४	पाठ अध्ययन अभ्यास (Lesson Study Practice) (योजना, कार्यान्वयन, प्रतिबिम्बन र सुधार)	२
५	सिकाइमा नवप्रवर्तनका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग	२
६	सम्बन्धित विषय शिक्षणमा पूरक सामग्रीको उपयोग	२
७	पन्ध्र दिनको आमनेसामने वा अनलाइन वा मिश्रित विधिमा तालिम पाठ्यक्रमअनुसार निर्धारण गरिएका विषयवस्तुमा आधारित भई क्रम सङ्ख्या छसम्मका विषयवस्तुसँग नदोहोरिने गरी अन्य परियोजना कार्य	२
जम्मा दिन		१५

(३) प्रशिक्षक तयारी

(क) तालिम सञ्चालनका लागि शिक्षा तालिम केन्द्रमा कार्यरत प्रशिक्षकहरूका साथै शिक्षक प्रशिक्षक सक्षमता प्रारूपका आधारमा योग्य प्रशिक्षकको विज्ञसूची (Roster) समेत बनाइने छ । विज्ञसूची (Roster) मा रहने प्रशिक्षकको छनोटका लागि निम्न आधारहरू उपयोग गरिने छः

- (अ) विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका उच्च शिक्षा शिक्षण संस्थामा पढाउने प्राध्यापक
- (आ) माध्यमिक तहमा कम्तिमा ५ वर्ष काम गरेको शिक्षक
- (इ) सम्बन्धित विषयमा कम्तिमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त
- (ई) सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी ज्ञान तथा सिप भएको
- (उ) शिक्षण सिकाइका क्षेत्रमा नवीनतम प्रयोग तथा खोज अनुसन्धानमा संलग्न
- (ऊ) सम्बन्धित तालिम पाठ्यक्रममा आधारित प्रशिक्षक प्रशिक्षण प्राप्त

(४) तालिमका लागि सामग्री व्यवस्था

(क) शिक्षक पेसागत विकासका लागि प्रमाणीकरण तालिम शैक्षिक जनशक्ति विकास परिषद्बाट स्वीकृत पाठ्यक्रम र सोका आधारमा विकास गरिएका प्रशिक्षक निर्देशिका, प्रशिक्षार्थी स्रोत सामग्री र अन्य आवश्यक सामग्रीका आधारमा सञ्चालन गरिने छ।

(ख) शिक्षा तालिम केन्द्रले प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दा स्थानीय आवश्यकतालाई समेट्ने गरी स्वीकृत तालिम पाठ्यक्रममा २०% सम्म विषयवस्तु अनुकूलन गरी सञ्चालन गर्न सक्ने छन्।

(५) तालिममा सहभागी शिक्षकको मूल्याङ्कनका आधार

(क) तालिममा सहभागी शिक्षकको मूल्याङ्कनको कुल भार १०० अङ्कको हुने छ।

(ख) मूल्याङ्कनका आधार र अङ्क विभाजन तलको तालिकामा उल्लेख भएअनुसार हुने छ।

क्र.स.	मूल्याङ्कनका आधार	अङ्क
पहिलो खण्ड : आमनेसामने, अनलाइन तथा मिश्रित (Blended) पद्धतिमा आधारित कार्यशाला		
१	सहभागिता	१५
१.१	उपस्थिति	३
१.२	छलफल तथा प्रस्तुतीकरणमा सक्रियता	६
१.३	आचारसंहिताको पालना	३
१.४	तालिमप्रतिको प्रतिबद्धता	३
२	लिखित परीक्षा	३०
३	विद्यालयमा आधारित तालिमका क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि कार्ययोजना निर्माण	५
	जम्मा	५०
दोस्रो खण्ड : विद्यालयमा आधारित तालिमका क्रियाकलापहरू		
१	कार्यसम्पादन	२१
२	प्रतिवेदन	२१
३	प्रस्तुतीकरण	८
	जम्मा	५०

- (ग) तालिममा अनुपस्थित रहँदा प्रति सत्र ०.५ अङ्क घटाइने छ र तीन सत्र अनुपस्थित हुने सहभागीको तालिम पूरा नभएको मानिने छ।
- (घ) तिस अङ्कको लिखित परीक्षाका लागि १० ओटा बहुवैकल्पिक प्रश्नमा ५ अङ्क, ५ ओटा संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा १५ अङ्क र २ ओटा लामो उत्तरको प्रश्नमा १० अङ्क छुट्याइने छ । तालिमको वैधताका लागि तालिम पाठ्यक्रम समेट्ने गरी विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरी प्रश्न पत्र निर्माण गरिने छ ।
- (ङ) शिक्षकले तोकिएका कार्यहरू विद्यालयका प्रधानाध्यापकसँगको समन्वय, सहकार्य र सहयोगमा सम्पादन गर्नुपर्ने छ ।
- (च) शिक्षकले सम्पादन गरेका कार्यहरूको प्रतिवेदन सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापकबाट प्रमाणित गरेको हुनुपर्ने छ।
- (छ) विद्यालयमा आधारित तालिम क्रियाकलापको मूल्याङ्कनका आधारहरू निम्नबमोजिम हुने छः

क्र.स.	क्षेत्र	मूल्याङ्कनका आधार	अङ्क
१.	कार्यसम्पादन	<ul style="list-style-type: none"> ○ कम्तिमा दशओटा पाठयोजनासहित अभ्यास शिक्षण ○ शिक्षण सुधार योजना (Teaching Improvement Plan-TIP) ○ कार्यमूलक अनुसन्धान ○ पाठ अध्ययन अभ्यास (Lesson Study Practice) (योजना, कार्यान्वयन, प्रतिबिम्बन र सुधार) ○ सिकाइमा नवप्रवर्तनका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग ○ सम्बन्धित विषय शिक्षणमा पूरक सामग्रीको उपयोग ○ पन्ध्र दिनको आमनेसामने वा अनलाइन वा मिश्रित विधिमा तालिम पाठ्यक्रमअनुसार 	<p>७ × ३ = २१</p>

		निर्धारण गरिएका विषयवस्तुमा आधारित भई क्रम सङ्ख्या छसम्मका विषयवस्तुसँग नदोहोरिने गरी अन्य परियोजना कार्य	
२.	प्रतिवेदन	<ul style="list-style-type: none"> ○ प्रतिवेदनको गुणस्तरीयता <ul style="list-style-type: none"> - ढाँचा - विषयवस्तुको प्रस्तुति - विश्वसनीय प्रमाणहरू 	७ ओटा प्रतिवेदन × ३ = २१
३.	प्रस्तुतीकरण	<ul style="list-style-type: none"> ○ आत्मविश्वास ○ प्रस्तुतीकरण शैली ○ तर्कपूर्ण अभिव्यक्ति ○ प्रतिबिम्बन 	८

(ज) सहभागीले प्राप्त गरेको अङ्कलाई निम्नअनुसार श्रेणी विभाजन गरिने छः

क्र.स.	श्रेणी	अङ्क
१	विशिष्टतासहितको प्रथम श्रेणी	९० र सोभन्दा माथि
२	प्रथम श्रेणी	८० देखि ९० अङ्कभन्दा कम
३	द्वितीय श्रेणी	६५ देखि ८० अङ्कभन्दा कम
४	तृतीय श्रेणी	५० देखि ६५ अङ्क भन्दा कम

(झ) तालिममा सफल हुन दुवै खण्डमा कम्तिमा ५०/५० प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्नुपर्ने छ।

(६) प्रमाणीकरण तालिमका लागि शिक्षक छनोट गर्दा प्राथमिकताका आधारहरू

(क) एक महिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिममा सहभागी छनोट गर्दा देहायका प्राथमिकताका आधार अवलम्बन गरिने छ :

(अ) प्रमाणीकरण तालिम नलिएका स्थायी शिक्षक

(आ) प्रमाणीकरण तालिम नलिएका अन्य शिक्षक

(ख) एउटा तहमा एक महिनाको प्रमाणीकरण तालिम पूरा गरिसकेका शिक्षकहरूलाई त्यही तहमा पुनः प्रमाणीकरण तालिममा सहभागी गराइने छैन । यदि कुनै

शिक्षकले एउटै तहमा दुईपटक प्रमाणीकरण तालिम लिएको प्रमाणित भएमा दोस्रोपटकको प्रमाणीकरण तालिमको वैधता हुने छैन ।

- (ग) विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना अवधिमा दुईओटा मोडुल वा विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अवधिमा पहिलो चरणको तालिम लिएका शिक्षकलाई शिक्षा तालिम केन्द्रले स्थानीय तहसँगको समन्वयबाट त्यस्ता शिक्षकको यथार्थ तथ्याङ्क लिई दुई वर्षभित्रमा साबिकको दोस्रो चरणको तालिममा सहभागी गराई ३० कार्यदिनको प्रमाणीकरण तालिम पूरा गराउनुपर्ने छ ।

(७) गैर सरकारी सङ्घसंस्थाबाट प्रमाणीकरण तालिम सञ्चालन

शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत गैरसरकारी सङ्घसंस्थाले प्रमाणीकरण तालिम सञ्चालन गर्न चाहेमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रसँग समझदारी पत्र (Memorandum of Understanding) गरी अनुमति लिई अनिवार्य रूपमा शिक्षा तालिम केन्द्रसँगको समन्वय र सहकार्यमा स्वीकृत तालिम पाठ्यक्रमभित्र रहेर तालिम सञ्चालन गर्न सक्ने छन् । तालिम सञ्चालन गर्दा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्रशिक्षक प्रशिक्षण लिएका प्रशिक्षकहरूबाट सहजीकरण गर्नुपर्ने छ । शिक्षा तालिम केन्द्रले यसरी सञ्चालित तालिमको अभिलेख राखी प्रमाणीकरणका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा पठाउनुपर्ने छ ।

(८) शिक्षक तालिमको अभिलेख व्यवस्थापन

प्रमाणीकरण तालिम प्राप्त शिक्षकको विवरण शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले विकास गरेको ढाँचाअनुसार व्यवस्थित गरी शिक्षा तालिम केन्द्रमा राख्नुपर्ने छ । उक्त विवरण शिक्षा तालिम केन्द्र प्रमुखबाट Hard copy प्रमाणित गरी Soft copy सहित प्रमाणीकरण प्रयोजनका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा पठाउनुपर्ने छ । यसका लागि शिक्षक तालिम व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (Teacher Training Management Information System-TTMIS) विकास गरी व्यवस्थित गरिने छ ।

४. छोटो अवधिको कस्टमाइज्ड तालिम

- (१) शिक्षकको आवश्यकताअनुसारको विषयमा पाँच दिनको कस्टमाइज्ड/पुनर्ताजगी तालिम प्रदान गरिने छ ।

- (२) शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र/शिक्षा तालिम केन्द्र/स्थानीय तहले कस्टमाइज्ड/पुनर्ताजगी तालिमका पाठ्यक्रम र तालिम सामग्री विकास गर्न सक्ने छन्।
- (३) शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र/शिक्षा तालिम केन्द्र/स्थानीय तहले विकास गरेको स्वीकृत तालिम पाठ्यक्रमका आधारमा शिक्षा तालिम केन्द्र र स्थानीय तहबाट यो तालिम सञ्चालन हुने छ । तालिमको अभिलेख तालिम प्रदायक संस्थाले व्यवस्थित गरी राख्नुपर्ने छ । यस्तो प्रकारको तालिमको प्रमाणीकरण हुने छैन ।
- (४) यस खालको तालिममा सिकेका शिक्षणसम्बन्धी ज्ञान तथा सिपको कक्षाकोठामा प्रयोगलाई सुनिश्चित गर्नका लागि स्थानीय तहबाट फलोअप सहायता र नियमित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण हुने छ ।
- (५) शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि स्थानीय तहले आवश्यकताअनुसार पाँच दिनभन्दा कम अवधिका मोडुलर शिक्षक तालिम सामग्री विकास गरी तालिम सञ्चालन गर्न सक्ने छ ।
- (६) शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत गैरसरकारी सङ्घसंस्थाले कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्न चाहेमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रसँग समझदारी पत्र (**Memorandum of Understanding**) गरी अनुमति लिएर शिक्षा तालिम केन्द्र तथा सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको समन्वय र सहकार्यमा स्वीकृत तालिम पाठ्यक्रम प्रयोग गरी तालिम सञ्चालन गर्न सक्नेछन् ।

५. पाठ अध्ययन (Lesson study)

- (१) विद्यालयमा आधारित शिक्षक पेसागत विकासको नमुनाको रूपमा पाठ अध्ययनलाई शिक्षकहरूको सहकार्यात्मक अभ्यासका रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।
- (२) पाठको योजना निर्माण, पाठ शिक्षण तथा अवलोकन, पाठ शिक्षणबारे छलफल र प्रतिबिम्बनका आधारमा विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार ल्याउने गरी शिक्षकको सामूहिक सहकार्यबाट पाठ अध्ययनलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउँदै निरन्तर गरिने प्रतिबिम्बात्मक प्रक्रियाका रूपमा यसलाई उपयोग गरिने छ ।
- (३) पाठ अध्ययनलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि आवश्यकताअनुसार शिक्षक तालिम सञ्चालन गरिने छ । यसका लागि शिक्षक तालिम पाठ्यक्रम र तालिम सामग्री विकास गरिने छ ।

- (४) पाठ अध्ययनका माध्यमबाट आफ्नो पेसागत क्षमता विकास गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि बढाउने शिक्षकहरूलाई विद्यालय र स्थानीय तहले सम्मान गर्ने तथा प्रोत्साहन प्रदान गर्ने छन् ।
- (५) स्थानीय तह र विद्यालयहरूले पाठ अध्ययन अभ्यासका माध्यमबाट शिक्षकहरूको पेसागत क्षमता विकास गराउँदै कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउन आवश्यक सहयोग गर्ने छन् ।

६. स्वनिर्देशित सिकाइ

- (१) स्वसिकाइका लागि व्यक्तिगत सिकाइ योजना बनाउन, सिकाइका लागि उपयुक्त र गुणस्तरीय स्रोत साधन तथा सामग्री (इन्टरनेट, किताब, मानव आदि) खोजी गर्न र सामग्री खोज गर्ने उपयुक्त रणनीतिहरू प्रयोगमा ल्याउन तथा आफ्नो सिकाइको आफैले अनुगमन गर्न सक्षम बनाउने गरी स्वनिर्देशित सिकाइलाई शिक्षक पेसागत विकासको एक सशक्त माध्यमका रूपमा प्रयोगमा ल्याइने छ ।
- (२) शिक्षकलाई आफ्नै प्रयासमा सिक्न र दक्षता बढाउन प्रोत्साहन गरिने छ । इन्टरनेटको प्रयोग गरी खुला शैक्षिक स्रोतहरूको पहुँचमा पुगेर सही र गुणस्तरयुक्त सामग्री छनौट गरी स्वसिकाइलाई सबल बनाउन शिक्षकलाई सक्षम बनाउने गरी शिक्षक तालिम प्रदान गरिने छ ।
- (३) स्वनिर्देशित सिकाइलाई विद्यालयमा आधारित निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासको एक सशक्त माध्यमका रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ । प्रधानाध्यापकको सहजीकरणमा शिक्षकहरूबाट स्वनिर्देशित सिकाइलाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।
- (४) शिक्षकबाट स्वसिकाइ योजना निर्माण, सोको कार्यान्वयन र योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र सिकाइमा आएको सुधारलाई समेटि प्रधानाध्यापकलाई प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्ने छ । प्रधानाध्यापकले यसलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँगसमेत आबद्ध गर्न सक्ने छन् ।
- (५) स्वनिर्देशित सिकाइ अभ्यासको प्रक्रिया, कार्यान्वयन र उपलब्धिका बारेमा नियमित शिक्षक स्टाफ बैठकमा समीक्षा हुने छ ।
- (६) स्वसिकाइबाट अनुभव आर्जन गर्ने, प्राप्त अनुभवको पुनरावलोकन/प्रतिबिम्बन गर्ने तथा समस्या पहिचान गर्ने, नयाँ सिक्नुपर्ने कुरालाई विद्यमान ज्ञान तथा बुझाइसँग जोड्ने र नयाँ

सिकाइलाई अभ्यासमा ल्याउने गरी शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासलाई सबल बनाइने छ ।

- (७) स्वअध्ययनका माध्यमबाट आफ्नो पेसागत क्षमता विकास गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि बढाउने शिक्षकहरूलाई विद्यालय र स्थानीय तहले सम्मान गर्ने तथा प्रोत्साहन प्रदान गर्ने छन् । साथै स्थानीय तहले ती शिक्षकहरूको विज्ञतालाई सिकाइ आदानप्रदानका लागि उपयोगमा ल्याउने आवश्यक व्यवस्था गर्ने छन् ।

७. कार्यमूलक अनुसन्धान

- (१) विद्यालयमा आधारित निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासको माध्यमका रूपमा कार्यमूलक अनुसन्धानलाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छन् ।
- (२) शिक्षकले आफ्नो शिक्षण कार्यमा सुधार ल्याउनका लागि शिक्षकद्वारा गरिने कार्यमूलक अनुसन्धानलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग समेत जोडिने छन् ।
- (३) हरेक वर्ष प्रत्येक शिक्षकले कम्तिमा एउटा कार्यमूलक अनुसन्धान सम्पन्न गरी प्रतिवेदन प्रधानाध्यापकलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था गरिने छन् ।
- (४) कार्यमूलक अनुसन्धानसम्बन्धी शिक्षकको क्षमता विकास गर्न शिक्षक तालिमको समेत व्यवस्था गरिने छन् ।
- (५) शिक्षकले कार्यमूलक अनुसन्धान सञ्चालन गर्न प्रस्तावना तयार गर्ने, अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने, सुधारको अवलोकन गर्ने, प्रतिबिम्बन गर्ने, प्रतिवेदन तयार गर्ने र अनुसन्धानको समीक्षा गर्ने गरी कार्यमूलक अनुसन्धानलाई शिक्षकको पेसागत विकासको एक सशक्त माध्यमका रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन विद्यालय र शिक्षकलाई प्रोत्साहित गरिने छन् ।
- (६) विद्यालयका प्रधानाध्यापकले शिक्षकद्वारा सम्पादित कार्यमूलक अनुसन्धान प्रतिवेदनहरूको व्यवस्थित अभिलेखीकरण गर्ने छन् ।
- (७) कार्यमूलक अनुसन्धानका माध्यमबाट आफ्नो पेसागत क्षमता विकास गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि बढाउने शिक्षकहरूलाई विद्यालय र स्थानीय तहले सम्मान गर्ने तथा प्रोत्साहन प्रदान गर्ने छन् । साथै स्थानीय तहले ती शिक्षकहरूको विज्ञतालाई सिकाइ आदानप्रदानका लागि उपयोगमा ल्याउन शिक्षक सेमिनार तथा कन्फरेन्सको व्यवस्था गर्ने छन् ।

८. सिकाइ सञ्जाल

- (१) हरेक स्थानीय तहले प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षक पेसागत महासङ्घको स्थानीय समिति र शिक्षकको विषयगत पेसागत संस्थासँगको समन्वय र सहकार्यमा शिक्षक पेसागत विकासका लागि आफ्नो स्थानीय तहभित्रका विषयगत शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल बनाई नियमित रूपमा पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन तथा शिक्षणसिकाइसम्बन्धी असल अभ्यासहरूको एकआपसमा आदानप्रदान तथा समस्या समाधानमा सहयोग आदानप्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने छन् । यस प्रकारका सञ्जाल अन्तरस्थानीय तहविच पनि निर्माण गर्न सकिने छन् ।
- (२) शिक्षक सिकाइ सञ्जालमा शिक्षकहरूले अनलाइनबाट पाठ्यक्रम तथा शिक्षणसिकाइ सम्बन्धी असल अभ्यास तथा समस्याहरू प्रस्तुत गर्ने छन् ।
- (३) स्थानीय तहले सिकाइ सञ्जालको असल अभ्यास आदानप्रदान गर्न वर्षमा कम्तिमा एकपटक विषयगत शैक्षिक सम्मेलन (Subject wise Educational Symposium) सञ्चालन गर्ने छन् ।

९. सहपाठी कक्षा अवलोकन

- (१) हरेक विद्यालयले सहपाठी शिक्षकको नियमित र योजनाबद्ध तरिकाले कक्षा अवलोकन गरी रचनात्मक पृष्ठपोषण आदानप्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने छन् ।
- (२) निर्दिष्ट कक्षा अवलोकन फारम प्रयोग गरी एकले अर्को विषय मिल्ने शिक्षकको कक्षा अवलोकन गर्ने छन् र कक्षा अवलोकनपश्चात् पृष्ठपोषण आदानप्रदान गरी सिकाइ सहजीकरणमा सुधार ल्याइने छन् ।
- (३) विद्यालयका प्रधानाध्यापकले सहपाठी कक्षा अवलोकनको आवश्यक व्यवस्था मिलाउने छन् र सोको अभिलेखीकरणको व्यवस्था गर्ने छन् ।
- (४) स्थानीय तहले अन्तरविद्यालय सहपाठी कक्षा अवलोकनको आवश्यक व्यवस्था मिलाउन सक्ने छन् ।
- (५) शिक्षक पेसागत विकास तालिमको अवधिमा सहभागी शिक्षकहरूलाई कम्तिमा एक सत्र सहपाठी कक्षा अवलोकनसम्बन्धी सिपमा अभ्यास गराइने छन् ।

(६) सहपाठी कक्षा अवलोकनका माध्यमबाट शिक्षणसिकाइमा सुधार ल्याई विद्यार्थीहरूको सिकाइमा बढोत्तरी ल्याउने शिक्षकलाई विद्यालयले हरेक वर्ष विद्यालयको वार्षिकोत्सवका दिन सम्मान गर्ने व्यवस्था मिलाउने र स्थानीय तहले विद्यालयको सिफारिसका आधारमा त्यस्ता शिक्षकलाई पुरस्कृत गर्ने व्यवस्था मिलाउने छ ।

१०. स्वमूल्याङ्कन

- (१) शिक्षकहरूलाई विद्यार्थी सिकाइ सहजीकरण कार्यको आफैंबाट मूल्याङ्कन गरी आफ्नो कार्यसम्पादनमा सुधार ल्याउन प्रोत्साहित गरिने छ ।
- (२) शिक्षकको स्वमूल्याङ्कनका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले शिक्षक स्वमूल्याङ्कन फाराम विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने छ ।

११. विश्वविद्यालयसँग सहकार्य

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र र विश्वविद्यालयसँग सहकार्य र साझेदारीमार्फत शिक्षक पेसागत विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

१२. शिक्षक पेसागत विकासको अनुगमन

- (१) विद्यालयमा आधारित अनुगमन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउन प्रधानाध्यापकबाट शिक्षक मेन्टरिङ, शिक्षकद्वारा गरिने कार्यमूलक अनुसन्धान, सहपाठी कक्षा अवलोकन, पाठ अध्ययन (Lesson Study), स्वनिर्देशित सिकाइ आदिको नियमित अनुगमन गरिने छ । यसरी गरिएको अनुगमन प्रतिवेदन विद्यालयले स्थानीय तहलाई पेस गर्नुपर्ने छ ।
- (२) प्रत्येक स्थानीय तहमा विषयगत विज्ञहरूको समूह निर्माण गरी निरन्तर रूपमा शिक्षकहरूको कक्षा अवलोकन, छलफल र पृष्ठपोषण आदानप्रदान गर्ने संयन्त्र विकास गरिने छ ।
- (३) शिक्षक पेसागत सहायता प्रदान गर्नका लागि शिक्षा अधिकृत, स्रोत शिक्षक र स्थानीय तहमा उपलब्ध शिक्षक मेन्टरहरूलाई परिचालन गरिने छ ।
- (४) शिक्षा तालिम केन्द्रबाट पेसागत विकास तालिम लिएका शिक्षकलाई online/offline/blended विधिबाट फलोअप सहायता प्रदान गरिने छ ।

परिच्छेद ४ : विभिन्न सरोकारवालाहरूको भूमिका

१. मन्त्रालयको भूमिका

- (१) शिक्षक पेसागत विकासका लागि आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन गर्ने तथा आवश्यकताअनुसार निर्देशन दिने
- (२) शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप स्वीकृत गर्ने
- (३) शिक्षक पेसागत विकासका लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्न आवश्यकताअनुसार समन्वय गर्ने

२. शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको भूमिका

- (१) शिक्षक पेसागत विकाससम्बन्धी नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने
- (२) शिक्षक पेसागत विकाससम्बन्धी प्रारूप र मापदण्ड विकास गर्ने
- (३) शिक्षक तालिम पाठ्यक्रम तथा नमुना तालिम सामग्री विकास गर्ने
- (४) शिक्षक पेसागत विकाससम्बन्धी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
- (५) शिक्षा तालिम केन्द्रका प्रशिक्षकहरूका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने
- (६) शिक्षक पेसागत विकासका लागि बजेट व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य गर्ने
- (७) शिक्षक पेसागत विकासका विभिन्न कार्यक्रमहरूको गुणस्तर कायम राख्न शिक्षा तालिम केन्द्र र स्थानीय तहहरूसँग आवश्यक समन्वय गर्ने र कार्यक्रमको गुणस्तर मूल्याङ्कन गर्ने
- (८) एक महिने प्रमाणीकरण शिक्षक पेसागत विकास तालिमको प्रमाणीकरण गर्ने
- (९) शिक्षक पेसागत विकाससम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने

३. शिक्षा तालिम केन्द्रको भूमिका

- (१) नेपाल सरकारबाट वित्तीय हस्तान्तरण भई प्राप्त सशर्त अनुदानका शिक्षक पेसागत विकासका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
- (२) शिक्षक पेसागत विकाससम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
- (३) एक महिने शिक्षक पेसागत विकास तालिमका लागि प्रशिक्षक निर्देशिका र स्रोत सामग्री विकास गर्ने
- (४) कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम पाठ्यक्रम तथा तालिम सामग्री विकास गर्ने
- (५) स्थानीय तहमा कार्यरत शिक्षक मेन्टरहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने

- (६) स्थानीय तहमा शिक्षकहरूको विज्ञ सूची (Roster) तयार गरी कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिमका सञ्चालनका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- (७) शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रम सम्बन्धमा स्थानीय तहका शिक्षा प्रमुख तथा अधिकृतका लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- (८) तालिम प्राप्त शिक्षकलाई फ्लोअप सहायता प्रदान गर्ने
- (९) शिक्षक पेसागत विकास तालिमको अभिलेख व्यवस्थित तथा प्रमाणित गरी प्रमाणीकरणका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा पठाउने
- (१०) शिक्षक पेसागत विकाससम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्ने

४. शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ

- (१) शिक्षक पेसागत विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न शिक्षा तालिम केन्द्र र स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय गर्ने
- (२) विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा शिक्षक पेसागत सहायतासम्बन्धी आवश्यक कार्य गर्ने

५. स्थानीय तहको भूमिका

- (१) नेपाल सरकारबाट वित्तीय हस्तान्तरण भई प्राप्त सशर्त अनुदानका शिक्षक पेसागत विकासका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
- (२) शिक्षक पेसागत सहायतासम्बन्धी कार्य गर्ने
- (३) शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रम (छोटो अवधिका पुनर्ताजगी तथा कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम) सञ्चालन तोकिएको मापदण्डका आधारमा गर्ने
- (४) शिक्षक मेन्टरिङ कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने
- (५) शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रम सञ्चालनको अभिलेख व्यवस्थित गर्ने
- (६) शिक्षक पेसागत विकास तथा सहायताका विभिन्न कार्यक्रम सम्बन्धमा प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ आदिका लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- (७) विद्यालयमा आधारित निरन्तर शिक्षक पेसागत विकासका लागि विद्यालय तथा शिक्षकहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने

६. विद्यालयको भूमिका

- (१) विद्यालयमा आधारित निरन्तर पेसागत विकासका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी तरिकाले सञ्चालन गरी शिक्षकको पेसागत विकासमा सहयोग गर्ने
- (२) शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत विकासका कार्यक्रममा सक्रिय सहभागी हुन प्रोत्साहित गर्ने
- (३) नवप्रवेशी शिक्षक वा शिक्षण पेसामा ३ वर्षभन्दा कम अनुभव भएका शिक्षकहरूलाई मेन्टरिङ्ग सहायता प्रणालीमा सहभागी हुन प्रोत्साहन गर्ने
- (४) विद्यालयमा उपयुक्त सिकाइ वातावरण निर्माण गर्ने
- (५) विद्यालयमा सिकाइ संस्कृतिको विकासका लागि आवश्यक काम गर्ने